

Richard Strauss Magyarországon

Interjú Kocsis Zoltánnal a 150 éve született zeneszerző magyarországi recepciójáról

A zenei világ 2014. június 11-én ünnepelte Richard Strauss születésének 150. évfordulóját. Kocsis Zoltán a Nemzeti Filharmonikusok élén azonban évfordulótól függetlenül évek óta következetesen műsorra tűzi a zeneszerző Magyarországon ritkán hallható, vagy még be nem mutatott alkotásait, többek között számos operát. Ennek az általa szerényen csak „adósságtörlesztésnek” nevezett nagy horderejű vállalkozásnak a szellemi indítékairól kérdeztük.

– Ön hogyan értékelné Richard Strauss kompozícióinak magyarországi játszott-ságát az elmúlt száz évre visszatekintve?
– Tulajdonképpen jól. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy körülbelül 100 éve annak, hogy az Úrhatnám polgárral egybekomponált Ariadne Naxosban című, nagylélegzetű vígopera tervei megfogalmazódtak. És ugyannerre az időszakra datálódik a főmű, „Az árnyék nélküli asszony” keletkezése, amit – ha jelképesen is –, de most mutatott be a budapesti Operaház. Úgy gondolom, hogy e két időpont között mind

Richard Strauss személyes megjelenései, mind életműve markáns része volt a magyar zenekultúrának. Ha 1902-ben még elborzadva hallgatta is a közönség azt a „Zarathustra”-előadást, ami Bartóknak annyira tetszett, akkor azt lehet mondani, hogy Sztravinszkij és Schönberg szélesebb nemzetközi elismertsége után Strauss hirtelen maradvává vált, és ez a bélyeg haláláig rajta maradt azoknak a futuristáknak a szemében, akik a zene értékét elsősorban fejlődéstörténet tekintetében határozzák meg. Az én személyes véleményem ezzel

szemben az, hogy csak jó és rossz zene van, és pusztán fejlődéstörténeti alapon Puccinit is – akiért viszont Schönberg rajongott – retrógrádnak lehetne minősíteni. Az hogy Debussy úgy nyilatkozott Richard Strauss-ról, hogy tulajdonképpen ő nem is zeneszerző, hanem inkább tudós professzor, az vélhetően válasz volt arra, amit Richard Strauss mondott az új francia zenéről, nevezetesen, hogy minden akkordban van egy olyan hang is, ami nem tartozik oda.

– Feltételezem, ezt inkább a sajátos német–francia esztétikai kánon bagymányos konfrontációja mondatta vele...

– Ugyanakkor Richard Strauss kitűnően beszélt franciául, és hogy mennyire érdekelte a francia kultúra, az éppen Az úrhatnám polgárhoz írt kísérőzenéből is kiderül. Azt merném mondani, hogy Richard Strauss világpolgár volt, de a szónak egyáltalán nem a Sztravinszkijt jellemző értelmében, hanem a kitekintése volt hihetetlenül széles.

– Ezt a kitekintést tebát a madáchi értelemben kell felfogni, aki négy nyelven olvasta korának kortárs európai irodalmát, miközben ki sem mozdult Alsó-sztregováról?

– Igen, bár Strauss azért Madáchnál többet utazott. Széles látóköre a Hofmannsthal-lal folytatott levelezésből is nyilvánvaló. Magától értetődik, hogy az életművén is nyomot hagyott. Az, hogy most 2014-ben, miután alig vagyunk túl a Capriccio és Az árnyék nélküli asszony magyarországi bemutatóján, szembesülnünk kell azzal, hogy sem a Guntramot, sem a Tűzinséget, sem a Béke napját, sem a Danae szerelmét nem adták még elő Magyarországon, és túl azon, hogy tovább böngészhetnénk az opus-számmal ellátott és el nem látott művek között, hogy mit mutattak már be itthon, és mit nem, teljesen igaz, hogy ezen van mit csodálkozni. De ne feledjük el, hogy Magyarország – ahogy Karinthy állítja – egyrészt vidéki ország, másrészt egy ilyen hatalmas életmű állandó evidenciában tartása még Németországban is úgyszólván lehetetlen. Ugyanakkor az is régóta húzódo adóssága volt a magyar zenei életnek, hogy Schönberg Gurre-dalainak előadása 1998-ig váratott magára. Állítom

egyébként, hogy Schubertnek is vannak olyan művei, amelyek még nem hangzottak el Magyarországon. Mindent egybevéve, úgy gondolom, hogy ez a 150 éves jubileum, most Straussnál egy kicsit túllihegett, de rögtön hozzáteszem, hogy olyan dolgot lihegünk túl, amit nem lehet eléggé túllihegni, mert ezt az életmű sokszínűsége és óriási terjedelme igazolja.

– *Nem lebet, hogy ezek a hiányok a magyarországi fogadtatásban azzal is magyarázhatók, hogy egyrészt Magyarországon létezik egy hagyományos, és meglehetősen merev ízlésbeli kánon, másrészt a magyar zenekultúra a nyugati irányzatokkal párhuzamosan mindig kelet felé is tekintett, tehát egyszerre két irányból igyekezett lépést tartani az újdonságokkal?*

– Természetesen ez is igaz. De például Rachmaninov IV. zongoraversenyét én mutattam be Magyarországon.

– *Ön a Magyar Nemzeti Filharmonikusok főzeneigazgatójaként már második évtizede tudatosan programjára tűzte az adósságtörlesztést, vagyis ezeknek a hiányoknak a szisztematikus pótlását. Az e mögött megbúzó morális indíték tökéletesen érthető, viszont milyen szakmai megfontolások játszanak szerepet a művek kiválasztásában?*

– Azt gondolom, hogy a közönség – és ebből a szempontból nincs különbség a magyar és a külföldi közönség között – egyfelől elvárja, hogy orientálják, másfelől nagyon szereti, ha ismer valamit. Ez a kettősség jellemző általában minden közönséget. Ez a szemlélet alkalmas arra, hogy bizonyos szerzőket elintézzenek egy-két darabbal. Richard Strausszal ezt nem lehet megtenni, lévén hogy rengeteget komponált. De már Bartókot is elintézik a zenekari alkotások közül a Concertóval és a Táncszvittel, esetleg a Csodálatos mandarin-szvittel. De ugyanez vonatkozik Debussyre is a Tengerrel, a Faun délutánjával, no meg az Ibériával. Nem is emlékszem, hogy például A tékozló

fiút mikor adták elő utoljára, mi viszont a következő évadban műsorra tűzzük. Richard Strauss esetében mindez úgy alakul, hogy nagyon élesen kettéosztható az életmű a szimfonikus költemények, illetve az operák által fémjelzett korszakokra. És gyakorlatilag mindkét korszakot elintézik néhány gyakran játszott művel. Például a Macbeth biztos szerepelt már műsoron, de amikor úgy tíz évvel ezelőtt elővettem a darabot, nem hittem volna, hogy akkora újdonságnak fog számítani. Már az is hihetetlen volt számomra, hogy egy ilyen darab egyáltalán talonban heverhet, mert elnyomja a Don Juan, a Till Eulenspiegel, vagy a Halál és megdicsőülés, hogy csak a három legnépszerűbb szimfonikus költeményt említsen. Szerintem ez luxus. Luxus az, hogy az Itáliából-t nem játszunk gyakrabban.

– *Legutóbb épp ezt a művet vezényelte a Nemzeti Filharmonikusok élén a jubileumi Strauss-koncerten...*

– Ezt a darabot több rendben is elővettem, más zenekarokkal is. Megmutatván azt, hogy már a fiatal Strauss is mesteri kézzel nyúlt a formához, a hangszereléshez, tempóhoz, arányokhoz és ezek egymáshoz való relációihoz. Nem szólva arról, hogy az elsődleges zenei ötletei is azt hiszem, hogy nagyobb figyelmet érdemelnek, mintsem hogy ezt a korszakot néhány művel el lehessen intézni. A Don Quijote, ami a maga nemében szintén remekmű, gyakorlatilag azért nincs műsoron, mert nagyon kevés a csellista. A sokak által kárhozott Alpesi szimfóniáról egészen komoly, művelt zenehallgatók is mondták nekem, hogy ez Richard Strauss egyik legunalmasabb műve. Nem tudok vele egyetérteni. A Sinfonia domestica a négy szaxofonos verzióval nagyon ritkán hangzik el, éppen a négy szaxofon miatt, de ha nem elég jó a koncertmester, akkor tönkre teheti a Hősi élet előadását is. Ezek a művek tehát a technikai nehézségük okán már eleve ritkábban szerepelnek a műsoron. Az Imígyen szóla Zarathustra igazi komoly nagy orgona hiányában szintén nem szólalhat meg minden

teremben. Azt hiszem, hogy a Richard Strauss-recepció esetében egész egyszerűen technikai szempontokról is szó van. Ez a szemlélet sajnos a színpadi oeuvre-jét is sújtja. Hiszen a Salome-Rózsalovag-Elektratriászal gyakorlatilag letudják a Strauss-operákat. Ezekhez társul még néha a már említett Ariadne Naxosban. Most, a 150 éves évforduló alkalmából sok mű elhangzott, de még mindig vannak törleszteni valók, és ezt természetesen törlesztjük. Nem hiszem, hogy a Japán ünnepi zene például elhangzott Magyarországon, ugyanakkor tudom, hogy a József-legenda ment balettel. Egyszer elhangzott az Intermezzo is, A hallgató asszony egyszer hangzott el, és ugyanez volt a sorsa az Egyiptomi Helénának is, ami Strauss személyes jelenlétével került színre.

– *Ön milyen esélyt lát arra, hogy az életmű eddig árnyékban maradt alkotásai is meggyökerezzenek a repertoáron?*

– Az operai repertoáron az Arabella nagyon meggyökerezett. Az más kérdés, hogy azt én a magam részéről egy elég szerencsétlenül újraírt Rózsalovagnak látom. Sokkal jelentősebb tett volt Az árnyék nélküli asszony bemutatója. Azt hiszem, hogy azt azért figyelembe kell venni, hogy vannak olyan művek, amelyek alkalmi kompozíciók lévén soha nem fognak megkapaszkodni a repertoáron. Ilyen például az Intermezzo, ami önmagában kevés, hacsak össze nem párosítjuk a hasonló mondanivalójú és tartalmú „Máról holnapra” című Schönberg-operával, amihez még hangvételében is hasonlít, ugyanis ebben is vannak atonális részek. De ugyanez a véleményem a Danae szerelméről is. Stephan Zweig Németországból való emigrációja után, a Joseph Gregorral való együttműködésből született művekről megoszlanak a vélemények. A Daphne zenéje gyönyörű, csak nem hiszem, hogy a magyar operajátszásnak ebben a pillanatban éppen egy Daphne-repertoárelőadásra volna égetően szüksége. De majd meglátjuk, ha a Béke napjával összepárosítjuk, hogy az milyen hatást, és hogyan gyakorol a közönségre. *Kaizinger Rita*

Köszöntjük a 90 esztendő Szebenyi Jánost

Szebenyi János, a magyar fuvolaművészek doyenjeként 2014. május 10-én ünnepelte 90. születésnapját. A negyvenes évek elején Lajtha László figyelt fel a serdülőkorú fuvolásfiú tehetségére, aki így zenekari pályafutását még akadémistaként a nem sokkal korábban újjászervezett Rádiózenekar-

ban kezdte. 1956 őszén lett a Nemzeti Filharmonikus Zenekar elődje, a Magyar Állami Hangversenyzenekar tagja. Szebenyi János csaknem a teljes Ferencsik-éra idején, 28 éven át volt szólófuvolása az akkori ÁHZ-nak. Ferencsik Jánoshoz azonban már a Rádiózenekarban töltött évek idején is kiváló munkakapcsolat és személyes barátság fűzte. Zenekari munkájával párhuzamosan rendszeresen fellépett szólístaként és kamaramuzsikusként is.

Máig mintaadó felvételei közé tartozik a Hungarotonnál rögzített négy Mozart-fuvolanégyes, és a Rösler-Rosetti fuvolakoncertek. A Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola fuvolatanáraként több mint három évtizeden át fuvola-művészek és tanárok nemzedékeit nevelte fel. Tanítványai ma az ország vezető szimfonikus zenekaraiban játszanak, konzervatóriumokban és zeneiskolákban tanítanak. Isten éltesse jó egészségben!